

Prof. dr Nataša Mrvić Petrović*

NAKNADA ŠTETE ZBOG POVREDE PRAVA NA ŽIVOT U RUSKOM ODŠTETNOM PRAVU

Apstrakt

Cilj rada jeste da se doprinese poznavanju i razumevanju specifičnosti savremenog ruskog prava u oblasti naknade štete zbog povrede prava na život. Rusko zakonodavstvo je atipično iako pokazuje sličnosti sa pravima germanskog tipa. Promene društvenog uređenja podstakle su dinamičan razvoj obligacionog i privrednog prava i nastanak novih disciplina (intelektualne svojine, prava osiguranja, prava potrošača). Međutim, pravila o odgovornosti za štetu i naknadi štete baziraju se na sovjetskom konceptu iz Građanskog zakonika iz 1964. godine. Stoga su zadržana osobena rešenja pri regulisanju naknade štete za slučaj smrti lica: široki krug ovlašćenih lica na rentu zbog gubitka izdržavanja, alimentacione karakteristike rente, prioritarna primena socijalnog zakonodavstva. Lica koja su platila sahranu mogu potraživati naknadu pogrebnih troškova. Nivo građanskopravne zaštite unapređen je 1991. godine, kada je zakonom priznato pravo na novčanu naknadu nematerijalne (moralne) štete zbog povrede prava ličnosti. Tumačenjem Vrhovnog suda RF dozvoljava se naknada štete oštećenima, čiji su nematerijalni interesi (porodične veze, bliski i emotivni odnosi) povređeni nezakonitom povredom prava na život njihovog srodnika. U praksi je olakšano dokazivanje takvog tužbenog zahteva, ali sudovi subjektivno procenjuju kriterijume za naknadu štete. Specifični mentalitet i društvena klima u Rusiji razlozi su što se u praksi pravila o naknadi štete za slučaj smrti lica relativno retko primenjuju.

Ključne reči: *gubitak izdržavanja, materijalna šteta, nematerijalna šteta, naknada štete, renta, rusko pravo.*

1. Uvod

Povreda prava na život, koje, kao pravno dobro najvišeg značaja, ima karakter apsolutnog prava izaziva različite pravne posledice, od kojih su najznačajnije zahtev za krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem učinioca krivičnog

* Naučni savetnik, Institut za uporedno pravo, mail: n.mrvic@iup.rs

dela sa smrtnom posledicom i zahtev za naknadom štete. Prilikom regulisanja prava na naknadu štete u nacionalnim zakonodavstvima uvažava se legitimni interes srodnika i osoba bliskih preminulom licu (posrednih oštećenih).

U radu su navedeni rezultati istraživanja ruskog prava u pogledu regulisanja prava na naknadu štete zbog povrede prava na život. Nekoliko je razloga izbora predmeta istraživanja: u našoj starijoj teoriji sovjetsko odštetno pravo je redovno bilo predmet uporedne analize,¹ što odavno više nije slučaj. Stoga je trebalo, za potrebe naše stručne javnosti, upotpuniti rezultate stranih uporednih istraživanja.²

Drugo, izostanak naučnog interesa za rusku pravnu literaturu i sudsku praksu, kako kod nas, tako i u inostranoj literaturi, utiče na to da se ne može pravilno razumeti savremeno rusko deliktno pravo. To nije moguće postići ako se ne obrati pažnja na istorijske okolnosti pod kojima se razvijalo sovjetsko pravo, budući da je, sledeći marksističku ideju o „odumiranju države i prava“ u komunističkom društvu doktrina smatrala da će se ceo sistem građanskopravne odgovornosti zasnovan na krivici štetnika pokazati nepotrebnim, te da će u slučajevima povreda i smrti lica biti dovoljno obezbediti naknadu kroz sistem socijalnog zakonodavstva.³ Tek sa donošenjem Građanskog zakonika iz 1964. građansko odštetno pravo počelo je da se udaljava od modela socijalnog osiguranja. Opisana tradicija je razlog što dinamični razvoj ruskog građanskog i privrednog prava od osamdesetih godina XX veka do danas (razvoj ugovornog prava, bankarskog prava, prava intelektualne svojine, osiguranja, zaštite potrošača i slično) nije zahvatio oblast deliktne, odnosno vanugovorne odgovornosti za štetu, gde su zadržana osobena zakonska rešenja.⁴ Pitanja

¹ Vidi: O. Stanković, *Naknada štete*, Nomos, Beograd 1998, 372.

² G.Brüggmeier, *Modernising Civil Liability Law in Europe, China, Brasil and Russia (Text and Commentaries)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, 214-247; A. Yagelnitskiy, „Basics of Russian Tort Law“ In: Bussoni, M. & Sebok, A.J. (eds.) *Comparative Tort Law – Global Perspectives*, 2nd edition, Cheltenham, Edward Elgar Publ., 2021, 355-372.

³ U periodu između 1930 i 1950. godine brojni sovjetski teoretičari smatrali su da je potrebno lišiti odštetno pravo tereta pravnog instituta protivpravnosti, a sledstveno tome reformisati i koncept odgovornosti za štetu (vid.: O.S. Ioffe, *Izbrannye trudy po graždanskomu pravu: Iz istorii civilizatsionnoy mysli. Graždanskoe pravootnošenie. Kritika teoriji „hozjajstvennogo prava“*, 4-e izd., Statut, Moskva 2020, 189-192. [O.C. Иоффе, *Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории „хозяйственного права“*, 4-e изд., Статут, Москва 2020]. U prvom sovjetskom Građanskom zakoniku iz 1922. godine, za razliku od buržoaskih zakonika, nije proklamovana krivica kao osnov odgovornosti. Nedostatak te odredbe ublažen je kroz tumačenja prakse. Princip subjektivne odgovornosti za štetu unet je u Osnove građanskog zakonodavstva 1964. godine.

⁴ Sovjetska tradicija uticala na dve važne osobenosti ruskog prava: da se po zakonu krivica štetnika pretpostavlja i da dopušta tumačenjem proširenje objektivne odgovornosti za štetu

odgovornosti za štetu i naknade vanugovorno prouzrokovane štete regulisana su odredbama glave 59 §2 Građanskog zakonika Ruske Federacije (*Гражданский кодекс Российской Федерации*⁵ - dalje GK RF) koje se temelje na normativnom okviru iz 1964. godine, s tim što su najznačajnije reforme obligacionog prava usledile 1991. godine, kada je u Osnovama građanskog zakonodavstva za SSR i republike definisan pojam moralne štete⁶ i ustanovljeno pravo na novčanu naknadu te štete.

Rusko odštetno pravo spada u red onih retkih prava u kojima se izričito predviđa prioritet određivanja naknade materijalne štete u obliku rente za slučaj smrti davaoca izdržavanja. Slično rešenje prihvaćeno je i u pravu Republike Srbije, pa je i to jedan od razloga zbog čega bi bilo dobro saznati u čemu su osobenosti aktuelnih rešenja ruskog zakonodavstva i prakse. Cilj rada bio je da se objasne one posebne karakteristike regulisanja prava na naknadu štete zbog smrti lica po kojima se može zaključiti da rusko zakonodavstvo odступа

od različitih izvora opasnosti (vid.: J. Lee, „Two Defining Features of Russian Tort Law: The Rationale and the Legal Effect“, *Review of Central and East Europe Law*, 39(2), 2014., 109-143; T. Bocharov, „Is there a 'compensation culture' in contemporary Russia? The role of liability insurance, non-pecuniary damages, and legal profession in personal injury litigation“, *Oñati socio-legal series*, 11(2), 2021., 561–562. Rzaev, međutim, zapaža da se u ruskom odštetnom pravu insistira na imovinskom aspektu (postoji „invazija imovine“), koji utiče da se fokus postepeno pomerao sa štete koju oštećeni trpi na kvalifikaciju ponajšanja štetnika (O.Š.Rzaev, „Pravo na возме́щение nedogovornogo uščerba kak juridičeskoje posledstvije akta pričinenija vreda“, *Vestnik Nižegorodskogo universiteta* im. N.I. Lobačevskogo, (6), 2017., 139, 141. [O.Ш. Рзаев, „Право на возме́щение внедоговорного ущербa как юридическое последствие акти причинения вреда“, *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*]).

⁵ Drugi deo, usvojen 22. decembra 1995. godine, objavljen 26. januara 1996 N 14-FZ. Savezni zakon „O početku primene drugog dela Građanskog kodeksa Ruske Federacije“. [Федеральный закон „О введении в действие части второй Гражданского кодекса Российской Федерации“]. U poslednjoj redakciji od 9. 3. 2021. dostupan na: <https://legalacts.ru/kodeks/GK-RF-chast-2/>, 22. 4. 2021.

⁶ Značenje izraza ukazuje na štetu pričinjenu radnjom ili propuštanjem suprotnom moralu, idealima dobra i pravičnosti. Očigledan je jak uticaj francuskog koncepta *dommages moraux* iz Napoleonovog Građanskog zakonika koji se u GK RF koristi za oznaku svih šteta prouzrokovanih nezakonitim aktom (T. Bocharov, 571). Pravilnije bi bilo korišćenje izraza nematerijalna šteta koji nema skriveno vrednosno značenje, a obuhvata sve štetne posledice povrede prava ličnosti (ne samo fizičke bolove i moralne patnje, kako je sada propisano zakonom) – A. T. Tabunščikov, L. Ju. Pšenik, Soderžanie ponjatija „moral'nyj vred“ v rossijskoj civilističeskoj nauke, *Elektronski arhiv otvorenog pristupa Belgorodskog gosudarstvennogo universiteta*, 2019, 5. [A.Т.Табунщиков, Л.Ю. Пшеник, „Содержание понятия 'моральный вред' в российской цивилистической науке“, *Электронный архив открытого доступа Белгородского государственного университета*]. Dostupno na: <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/27988>, 18. 3. 2021.

od postojećeg modela germanskog podtipa kontinentalnog prava, sa kojim pokazuje izvesnih sličnosti.⁷

2. Izvori prava na naknadu štete i koncept štete

Neprikosnovenost prava na život, kao apsolutnog prava, garantovana je i Ustavom Ruske Federacije, kao i krivičnim zakonodavstvom. Ustavne garantije prava žrtava na pristup pravdi i na naknadu prouzrokovane štete konkretizovane su u čl. 1084-1094 GK RF (drugi deo iz 1996. godine). Građanskim zakonikom, u skladu sa st. 2 čl. 3, obezbeđuje se usklađenost građansko-pravnih normi sadržanih u posebnim zakonima. U skladu sa načelom pune naknade štete priznaje se pravo na naknadu materijalne štete, a saglasno odredbama iz glave 8 GK RF oštećenom se garantuje i pravo na naknadu moralne štete.

Šteta (*eped*) predstavlja centralnu kategoriju deliktnog prava, koja ima dvostruko značenje, budući da je pričinjena šteta uslov uspostavljanja imovinske odgovornosti štetnika, a istovremeno je i mera naknade štete⁸. Koncept naknade štete pričinjene zdravlju i životu građanina, utemeljen na deliktnoj odgovornosti proširen je i na odgovornost bez krivice (čl. 1064 GK st. 2), a norme GK regulišu i situacije prouzrokovanja štete životu ili zdravlju građana pri izvršenju ugovora ili službenih dužnosti (čl. 1084 GK), ako postoji deliktna odgovornost štetnika⁹.

Ako je posebnim zakonom regulisano pravo na naknadu štete u određenoj oblasti društvenog života, onda se odredbe glave 59 §2 GK RF primenjuju u delu koji nije regulisan posebnim zakonom ili tada GK ima supsidijarnu primenu. Tako se odnosi poslodavca i zaposlenih, vezano za njihova prava na naknadu štete koju pretrpe na radu ili u vezi sa radom, regulišu Saveznim zakonom „O obaveznom socijalnom osiguranju od nesrećnih slučajeva na radu i profesionalnih bolesti“ od 24. jula 1998. godine sa kasnijim izmenama.¹⁰ Postojeći sistem državne

⁷ Posle izvesnih kolebanja u ruskoj teoriji je zauzet ujednačeni stav da rusko zakonsko rešenje odstupa od nemačkog sistema zaštite apsolutnih subjektivnih prava u slučaju oštećenja zdravlja po §§ 842 i 843 nemačkog Građanskog zakonika (A.Yagelnitskiy, 357). To je još uočljivije kod prava na naknadu štete za slučaj smrti, kao što se pokazuje u ovom radu.

⁸ V.T. Smirnov, A.A. Sobčak, *Общее учение о деликтных обязательствах в советском праве*, Ленинградский государственный университет им. А.С. Пушкина, Ленинград 1983, 63. [B.T. Смирнов & A.A. Собчак, *Общее учение о деликтных обязательствах в советском праве*. ЛГУ, Л., 1983.].

⁹ O.N. Sadikov (ur.), *Građanskoe pravo: Učebnik*. II tom. Juridičeskaja firma „Kontrakt“, „Infra-M“, Moskva 2006., 475. [O.N. Садиков, (ред.), *Гражданское право: Учебник*. Том II. Юридическая фирма «Контакт»: «Инфра-М», М., 2006.].

¹⁰ Федеральный закон от 24 июля 1998 г. «Об обязательном социальном страховании от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний» N 125-ФЗ (dostupno na: <https://docs.cntd.ru/document/901713539>, 22. 5. 2021).

obavezno zdravstveno-socijalne zaštite umanjuje potrebu da se imovinski gubici i troškovi zbog nečije smrti nadoknađuju kroz opšti građanskopravni režim. Pravila glave 59 GK RF primenjuju se stoga samo na slučajeve kada štetu po zdravlje ili život na radu pretrpi zaposleni, kome poslodavac, po ugovoru, nije uplaćivao socijalno osiguranje. Posebnim zakonima reguliše se status i dužnosti zaposlenih u vojsci, policiji, javnim tužilaštvima, sudovima i drugim državnim organima, a saglasno § 2 gl. 59 GK tim zakonima je predviđeno i pravo na naknadu štete koju na službi pretrpe zaposleni.

U skladu sa odredbama člana 1064, 1084, 1085 i 1089 GK RF, iznos naknade štete nanete životu ili zdravlju građanina može biti uvećan na osnovu zakona ili sporazuma između štetnika ili odgovornog lica i oštećenog ili lica koje ima pravo da zahteva naknadu štete zbog smrti davaoca izdržavanja (tačka 26. načelne odluke plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, N. 1 „O sudskoj primeni građanskog zakonodavstva kojim se uređuju obligacioni odnosi zbog štete po život ili zdravlje građanina“¹¹). To su, po pravilu, slučajevi u kojima država ili lokalna samouprava preuzimaju na sebe obeštećenje žrtava katastrofa, masovnih nesreća i terorizma, kada se *ad hoc* rešava pitanje naknade štete.¹²

Prioritetna primena socijalnih propisa i praksa davanja dodatnih obeštećenja u slučajevima nesreća sa masovnim žrtvama uz činjenicu da su parnični postupci skupi i dugotrajni utiču na to da se u praksi oštećeni retko odlučuju da podnesu zahteve radi naknade štete zbog smrti davaoca izdržavanja.¹³

3. Naknada materijalne štete

Građanski kodeks RF ovlašćuje bliske srodnike i osobe koje je preminuli izdržavao da mogu ostvariti pravo na novčanu naknadu postojeće štete, tj. imovinskih gubitaka i troškova koje su imali od momenta oštećenja zdravlja do smrti davaoca izdržavanja, kao što su iznosi neisplaćene zarade, bolnički troškovi, troškovi za lekove, medicinsku opremu, ortopedska pomagala i slično, pod

¹¹ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 26.01.2010 N 1 “О применении судами гражданского законодательства, регулирующего отношения по обязательствам вследствие причинения вреда жизни или здоровью гражданина”, *Российская газета - Федеральный выпуск*, N24 (5103).

¹² Primera radi, Černobiljska katastrofa zbog havarije nuklearne elektrane (1986. g.), posledice terorističkih napada u Dubravki u Moskvi 2002. godine, u Severnoj Osetiji (Beslan, 2004. godine), nesreća na Sajano-Šušenskoj hidroelektrani na reci Jenisej (Sajanogorsk, Sibir) 2009. godine a postoje i drugi noviji primeri nesreća sa masovnim žrtvama u saobraćaju (naročito vazduhoplovnom), privredi, u slučajevima eksplozije gasa, požara u tržnom centru i slično.

¹³ Broj sudskih odluka povodom zahteva za naknadu štete zbog oštećenja zdravlja ili smrti davaoca izdržavanja opadaju iz godine u godinu: sa 9,478 u 2007. na samo 2,142 u 2019. godini (T. Bocharov 563).

uslovom da nisu nadoknađeni iz fondova obaveznog zdravstvenog i invalidskog osiguranja.

Prema čl. 1094 st. 1 GK RF lice odgovorno za štetu prouzrokovanu smrću oštećenog dužno je da nadoknadi troškove sahrane licu koje je snosilo te troškove. Naknadu troškova može da zahteva svako lice (pa i pravno lice – preduzeće, ustanova, organizacija) koje preuzme dobrovoljno odgovornost za sahranu i plati troškove, a ne samo supružnik, članovi porodice, druga rodbina ili zakonski zastupnik preminulog. U čl. 1094 st. 2 predviđeno je da se naknada pogrebnih troškova koja se isplaćuje iz socijalnog osiguranja ne uračunava u naknadu štete. Ipak, troškove sahrane od odgovornog lica moguće je potraživati samo onda kada su s tim u vezi nastali dodatni neophodni troškovi, mimo besplatnih pogrebnih usluga i zagarantovane naknade za pogrebne troškove koja se ostvaruje kroz sistem socijalnog osiguranja u skladu sa posebnim saveznim zakonom o pogrebima i pogrebnim uslugama. Pored troškova pogrebne opreme, venaca, crnine i sličnog, troškovi sahrane mogu da uključuje troškove daće (ali ne i troškove alkoholnih pića) i pomena. Priznaju se u razumnom iznosu u skladu sa lokalnim običajima.

Pravo na rentu zbog gubitka izdržavanja usled smrti davaoca izdržavanja po čl. 1088 GZ RF imaju: osobe koje nisu radno sposobne, a preminuli ih je izdržavao ili su imale zakonsko pravo da od njega primaju izdržavanje; dete preminule osobe, rođeno posle njene smrti; jedan od roditelja, supružnik ili drugi član porodice preminule osobe, bez obzira na radnu sposobnost, koji ne radi nego se posvećuje čuvanju i nezi izdržavane dece, unuka, braće ili sestara preminulog lica, koji nisu navršili četrnaest godina ili su stariji, ali prema medicinskoj dokumentaciji nisu sposobna da se staraju o sebi, nego zahtevaju nadzor i pomoć drugog lica; lica koja su finansijski zavisila od davanja preminulog, a koja su postala nesposobna za rad u periodu do pet godina posle njegove smrti. Ako član porodice žrtve koji brine o maloj deci, unucima, braći i sestrama preminulog postane nesposoban za rad tokom perioda u kome se stara o navedenim licima, zadržava pravo na naknadu štete i pošto su prestala potreba negom i staranjem o tim licima. Činjenica o nastaloj radnoj nesposobnosti tokom određenog perioda mora se dokazati. Kako se vidi, krug ovlašćenih lica je šire određen, tako da obuhvata ne samo lica povezana srodstvom sa preminulim davaocem izdržavanja, nego i (ili) lica koja su zajedno sa njim živela ili su vodila zajedničko domaćinstvo.¹⁴ Pravo izdržanih lica nesposobnih za rad na rentu zbog gubitka izdržavanja nije uslovljeno vrstom veze sa preminulim i bliskošću tog odnosa, nego se temelji samo na dve pravno relevantne činjenice: izdržavanju koje je davao ili bio obavezan da daje preminuli i nesposobnosti za rad izdržavanog lica¹⁵.

¹⁴ Sadikov 482.

¹⁵ Načelna odluka plenuma VS RF 2010/1, tač. 33.

Članovi porodice imaju pravo na naknadu zbog gubitka izdržavanja ako su finansijski zavisili od davaoca izdržavanja ili su od njega dobijali pomoć koja je za njih bila trajni i glavni izvor njihove egzistencije, što se utvrđuje prema odredbama zakona koji reguliše pravo na penziju. S obzirom na to da roditelji imaju zakonsku obavezu izdržavanja svoje dece, nije potrebno dokazivati da su maloletna deca finansijski zavisila od izdržavanja koje je davao preminuli roditelj. To se ne odnosi na ostale kategorije izdržavanih lica iz čl. 1088: unuke, maloletnu braću i sestre preminulog, za koje onaj član porodice koji je preuzeo na sebe staranje i brigu o njima mora da pruži dokaze da ih je preminuli izdržavao.

Pravo na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja po zakonu ima i jedna osoba iz porodice preminulog (jedan od roditelja, preživeli supružnik ili drugi član porodice) koji ne radi ili prestaje da radi i preuzima čuvanje i negu dece ili drugih lica o kojima se za života starao preminuli. Ta osoba ostvaruje pravo na naknadu štete bez obzira na to da li je radno sposobna ili ne i da li ga je i sama bila izdržavano lice ili ne. Štaviše, ako dokaže da je postala radno nesposobna tokom perioda dok se starala o ostalim članovima porodice preminulog, zadržava pravo na rentu. Njena obaveza da čuva i neguje izdržavane članove porodice preminulog može da prestane, prema odredbama zakona koji reguliše porodične odnose naknadnim usvojenjem dece o kojoj se stara ili zaključenjem novog braka, ako je osoba koja je čuvala decu bila supružnik preminule osobe.

Priznavanje prava na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja osobi koja umesto preminulog davaoca izdržavanja nastavlja da se bavi čuvanjem i negom dece i ostalih izdržavanih lica verovatno se zasniva na shvatanju da ta osoba posredno trpi štetu zbog smrti davaoca izdržavanja, koju je obavezno da nadoknadi odgovorno lice.¹⁶ Rešenje je neobično zbog toga što se obaveza naknade štete zbog gubitka izdržavanja *ex delicto* u odnosu na izdržavana lica transformiše po zakonu u obavezu izdržavanja supružnika, roditelja ili jednog člana porodice poginulog koji je posle njegove smrti postao radno nesposoban, bez obzira iz kog razloga, a u svakom slučaju bez uzročne veze sa događajem u kojim je život izgubio davalac izdržavanja. Na taj način se značajno proširuje obim odgovornosti štetnika ili odgovornog lica, a institut naknade štete se koristi u svrhe koje mu nisu svojstvene: kako bi se obezbedila finansijska sigurnost osobe koja preuzima obavezu brige i nege ostalih članova porodice preminulog. Zbog toga u pravnoj prirodi naknade štete zbog gubitka izdržavanja dolaze do izražaja mešovite karakteristike prava na izdržavanje i prava na porodičnu penziju, što utiče i na kriterijume po kojima se odmerava naknada štete za slučaj gubitka izdržavanja.

¹⁶ Iz tog razloga i kod nas pojedini teoretičari smatraju da u krug poverilaca naknade štete zbog gubitka izdržavanja treba uvrstiti lica koja su umesto poginulog postali dužnici izdržavanja, jer trpe štetu smrću davaoca izdržavanja (S.Stanišić, 180-181, takođe ranije Ž. Dorđević, i V.Stanković, prema Stanišić, *op. cit.*).

Prema stavu 1 čl. 1089 GK RF, iznos naknade štete uzrokovane smrću davaoca izdržavanja izračunava se na osnovu udela u njegovoj zaradi (prihodu) koje je izdržavano lice dobijalo za njegovog života ili je imalo pravo da prima. Zarada se obračunava prema pravilima čl. 1086 GK RF, s tim što uključuje i iznos penzije, ako je davalac izdržavanja primao, doživotno izdržavanje, socijalne potpore, povlastice i druge isplate (na primer, tantijeme po osnovu autorskog prava). Prilikom rešavanja potraživanja naknade štete u vezi sa smrću davaoca izdržavanja neophodno je uzeti u obzir ne samo faktička primanja pokojnika koje je ostvarivao za života, nego i one iznose dospеле, a nenaplaćene zarade do momenta smrti iz bilo kog razloga, a u slučaju smrti oba roditelja deci poginulih se naknada određuje na osnovu ukupnih roditeljskih zarada¹⁷. Kako mehanizam za određivanje veličine udela izdržavanih lica u pokojnikovoj zaradi nije definisan u normama GK RF, sudovi se pozivaju na klauzulu 8 čl. 12. Saveznog zakona Ruske Federacije „O obaveznom socijalnom osiguranju od industrijskih nesreća i profesionalnih bolesti“, pa se tako ukupan iznos zarade deli se sa brojem lica koja imaju pravo na primanja osiguranja u slučaju smrti osiguranika.¹⁸ Prema tome, iznos naknade štete u korist svakog od ovlašćenih izdržavanih lica zavisi od njihovog ukupnog broja i okolnosti da li spadaju u krug izdržavanih lica ili ne. Tako, na primer, ako je preminuli izdržavao dvoje maloletne dece, svako od njih bi imao pravo na naknadu štete u visini od 1/3 njegove zarade, s tim da se najpre iz zarade isključuje deo naknade za lice koje će ih čuvati i negovati (odmerava se na osnovu materijalne situacije tog lica i finansijskih sposobnosti davaoca izdržavanja).

Na osnovu čl. 1089 st. 2 u iznos naknade štete ne uračunavanju se penzije koje su izdržavanim licima dodeljene u vezi sa smrću davaoca izdržavanja, druge vrste socijalnih davanja koje su im dodeljene pre ili posle njegove smrti, zarada (prihod) ili stipendije koje su ta lica ostvarila. Ali, iznos naknade, koji je utvrđen za svako od ovlašćenih lica, ne podleže naknadnom obračunu, osim u slučajevima rođenja deteta posle smrti davaoca izdržavanja, kasnijeg određivanja lica koje će se brinuti o deci ili drugim izdržavanim srodnicima preminulog ili posle prestanka isplate naknade po tom osnovu. Iznos naknade može se povećati zakonom ili sporazumom (čl. 1089 st. 3). Takva mogućnost se koristi na osnovu kolizionih normi međunarodnog privatnog prava, na primer, ako nije predviđen viši stepen odgovornosti prevozioca za putnike u vazдушnom saobraćaju, a u pitanju su oštećeni koji nisu državljani Rusije.¹⁹

¹⁷ Načelna odluka plenuma VS RF 2010/1, tač. 34.

¹⁸ Na primer, vid. rešenje od 3. juna 2016. godine Meščanskog rejonskog suda Moskve, dostupno na: www.mos-gorsud.ru › cases › docs › content (22. 5. 2021).

¹⁹ V.P. Zvekov, *Objazatel'stva vsledstvie pričinenija vreda v kollizionnom prave*, Wolters Kluwer, Moskva, 2007., 68. [B. П. Звекков, *Обязательства вследствие причинения вреда в коллизионном праве*, Wolters Kluwer, М. 2007.]

Za razliku od prava Republike Srbije, u ruskom pravu dosuđeni iznosi naknade štete u obliku rente podležu indeksaciji. U tački 36. načelne odluke plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, br. 1, skreće se pažnja sudovima da, pri rešavanju sporova o visini naknade štete usled povećanja troškova života, treba da imaju na umu da, u skladu sa zahtevima člana 1091 Građanskog zakonika Ruske Federacije, iznosi nadoknada štete nanete životu ili zdravlju žrtve podležu indeksaciji na osnovu pokazatelja o inflatornim kretanjima prema saveznom zakonu o saveznom budžetu Ruske Federacije za odgovarajuće godine i u skladu sa čl. 318 GK RF. Indeksaciju vrši sud, prema kriterijumima povećanja životnih troškova ili povećanja minimalne zarade, nezavisno od toga da li postoje zakonski razlozi za promenu visine rente.

Ako postoje opravdani razlozi, radi zaštite kapitala, sud može pretvoriti periodičnu obavezu isplate naknade štete u jednokratnu obavezu isplate jedinstvenog (paušalnog) novčanog iznosa (kapitalizacija rente). Sud će na taj način odlučiti uzimajući u obzir zahteve stranaka, naročito ako postoji neizvesnost da li će odgovorno lice moći kontinuirano isplaćuje rentu, zbog rizika od stečaja. Kapitalizacija rente ograničena je na period do tri godine (čl. 1092 st. 1 GK RF). Kapitalizovani novčani iznosi se prenose na organizaciju koja će vršiti periodične isplate oštećenima iz kapitalizovanog iznosa, shodno čl. 1093 st. 2 GK RF (u praksi ubičajeno iz sredstava Fonda socijalnog osiguranja Ruske Federacije).

U čl. 1088 st. 2 GK RF su precizno utvrđeni periodi do kojih traje obaveza isplate rente. Tako naknadu mogu dobijati: maloletna lica do navršениh 18 godina, a stariji, ako su na redovnim studijama, dok traje studiranje, ali ne duže od navršениh 23 godine, doživotno - žene starije od 55 godina i muškarci stariji od 60 godina, a invalidi tokom perioda trajanja radne nesposobnosti (bez obzira kada je došlo do invalidnosti: pre ili posle smrti davaoca izdržavanja), jedan od roditelja, supružnik ili drugi član porodice koji brine o deci, unucima ili maloletnoj braći i sestrama - do navršениh 14 godina izdržavanog lica ili do promene zdravstvenog stanja.

Dosuđeni iznos rente može biti manjan u toku trajanja prava na rentu na zahtev jedne od zainteresovanih stranaka, zbog promenjenog zdravstvenog stanja oštećenog ili izmena imovinskog stanja odgovornog lica (čl. 1083 st. 3 GK RF). Tužilac (oštećeni) može zahtevati povećanje rente zbog povećanja obima štete u slučaju pogoršanja zdravstvenog stanja. Tuženi (odgovorno lice) ima pravo da traži smanjenje rente zbog nepovoljnije materijalne situacije kao i kada se zdravstveno stanje tužioca (oštećenog) popravilo (čl. 1090 tač. 3 i 4 GK). Na promene visine rente mogu da utiču naknadne promene broja izdržavanih lica zbog rođenja posmrčeta, određivanja osobe koja će negovati decu preminulog, kada se sa povećanjem broja izdržavanih lica smanjuje iznos rente ostalima i obrnuto: ukidanjem naknada osobama koje neguju decu povećava se iznos rente ostalih izdržavanih lica.²⁰

²⁰ O.N. Sadikov, 483.

4. Naknada nematerijalne štete

Pravni osnov za naknadu štete nematerijalne tj. moralne štete opredeljen je u čl. 151 u vezi sa čl. 150 GK RF, dok se obim štete i visina naknade procenjuje prema kriterijumima iz glave 59 GK RF. Naknada štete po čl. 151 GK RF određuje se nezavisno od naknade materijalne štete, iako potraživanja mogu da imaju izvor u istom štetnom događaju.

Moralna šteta mogla bi se odrediti kao moralna ili fizička patnja prouzrokovana radnjom ili nečinjenjem kojima se povređuju nematerijalna dobra ili prava koja građaninu pripadaju od rođenja ili su mu garantovana zakonom (život, zdravlje, porodične veze, sloboda, ugled itd.). Pravo na naknadu nematerijalne štete može se ostvariti ako su utvrđene uzročna veza između štetne radnje i štete i imovinska odgovornost štetnika ili odgovornog lica. U čl. 151 GK RF kao pravno priznati vidovi moralne štete pominju se fizičke i moralne (duševne) patnje koje trpi oštećeni. Ne postoji detaljnija klasifikacija uzroka moralne štete, osim što se u jednoj ranijoj rezoluciji plenuma Vrhovnog suda RF iz 1994. godine nabrajaju: telesne povrede, smrt srodnika, objavljivanje porodične ili lekarske tajne, gubitak posla, kršenje ili lišenje prava, uvreda i kleveta.²¹ Kroz stavove Vrhovnog suda RF u praksu prodire shvatanje da, saglasno domaćem pravu i Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, pravo na naknadu nematerijalne štete zbog smrti lica treba priznati srodnicima preminule osobe, budući da oni lično, zbog porodične veze koju karakterišu međusobna bliskost, duhovni i emocionalni odnos, trpe moralnu i fizičku patnju (moralnu štetu) zbog toga što je njihov srodnik izgubio život u štetnom događaju za koji je odgovoran tuženi.²² U tački 32 navedene načelne odluke plenuma VS RS od 26. januara 2010. br. 1. razjašnjeno je da su članovi porodice i izdržavana lica dužni da dokažu da trpe moralnu štetu, tj. duševne bolove i patnje zbog smrti njima bliskog lica i visinu te štete. Činjenica srodstva sama po sebi ne predstavlja dovoljan dokaz da osoba trpi moralnu štetu zbog smrti srodnika, te je potrebno

²¹ T.Bocharov, 571.

²² Stav 2. Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Ruske Federacije br. 71-KG18-12 donet povodom slučaja *Frolov A.V. v. GBUZ Kaliningradskoj oblasti „Gusevskaja central'naja rajonnaja bol'nica“* utvrđen od Prezidijuma VS RF 17. jula 2019, *Obzor sudebnoj praktiki Verhovnogo suda Rossijskoj Federaciji*, 2019/2, 8, dostupno na: <http://supcourt.ru/documents/practice/28102/>, 23. 5. 2021. Na osnovu tog stava u slučaju Kudrov medicinska ustanova proglašena je odgovornom za moralnu štetu zbog smrti pacijenta kome je postavljena pogrešna dijagnoza, iako se smrtni ishod ne bi mogao izbeći ni da je dijagnoza bila pravilna (odluka Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Ruske Federacije br. 80-KG19-13 od 14. 10. 2019. godine (dostupno na: <https://legalacts.ru/sud/opredelenie-sudebnoikollegii-po-grazhdanskim-delam-verkhovnogo-suda-rossiiskoi-federatsii-ot-14102019-n-80-kg19-13/>), 22. 5. 2021. Interesantno je da su nižestepeni sudovi odbili tužbeni zahtev sina preminulog zato što je odbio ponudu tužene zdravstvene ustanove za poranjanje.

dokazivati da su zajednički živeli, da su se redovno viđali, posećivali i slično.

Kriterijumi za utvrđivanje visine moralne štete i određivanje njene novčane naknade predviđeni su u čl. 1101 GK RF. Naknada štete se određuje u novcu (čl. 1101 st. 1). Visinu naknade štete sud opredeljuje u zavisnosti od karaktera fizičkih i duševnih patnji pricinjenih oštećenom, a takođe i od stepena krivice štetnika u slučaju kada je krivica osnov odgovornosti za štetu (čl. 1101 st. 2). Vrhovni sud RF primećuje da zakon definiše opšte kriterijume za određivanje naknade štete, a da je na sudovima da u konkretnom slučaju dovedu u međusobnu vezu relevantne činjenice, kako bi utvrdili stepen moralne ili fizičke patnje prema karakteristikama ličnosti oštećenog zavisno od krivice štetnika i drugih okolnosti, da na osnovu toga i standarda razumnog i pravičnog opredele iznos naknade štete i obrazlože svoju odluku.²³

Kako je u čl. 1100 st. 1 GK RF predviđeno da se za moralnu štetu može odgovarati bez krivice, na osnovu preduzimanja opasne delatnosti, dokazivanje odgovornosti je olakšano i sudovi su skloni da usvajaju tužbene zahteve u svakom slučaju smrtnog ishoda prilikom nesreće na radu ili pogrešnog lečenja. Velika diskreciona ovlašćenja suda prilikom određivanja iznosa naknade štete utiču na neujednačenost sudske prakse. Zapaža se da postoje velike razlike u dosuđenim novčanim naknadama u sličnim slučajevima, čak i u istom regionu, što znači da subjektivan stav sudije odlučujuće utiče na način njegovog odlučivanja. Problematicnim se u sudskoj praksi javlja i procena stepena krivice štetnika (razlika između grube i obične nepažnje) što je jedan od kriterijuma za određivanje visine naknade štete. Analiza sudske prakse pokazuje da su očekivanja tužilaca nerealna, a iznosi naknada šteta se linearno određuju, zavisno od broja srodnika, i niski su, pogotovu u poređenju sa Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom.²⁴ Probleme u praksi može ilustrovati sledeći slučaj: na radnom mestu je 31. decembra 2015. godine teško telesno povređen naoružani pripadnik službe obezbeđenja preduzeća „Tvorec“ koji je pokušao da spreči krađu imovine preduzeća. On je podlegao povredama. U toku istrage utvrđeno je da je učinilac krivičnog dela auto-dizalicom ušao u fabrički krug iskoristivši nedostatak dela zaštitne ograde, što je propust preduzeća. Žena i dve kćeri ubijenog podnele su zahteve za naknadu moralne štete protiv preduzeća i, nezadovoljne presudama nižestepenih sudova, uložile su žalbe Vrhovnom sudu RF. Vrhovni sud RF je svojom odlukom ukinuo presude nižestepenih sudova i predmet vratio na ponovno suđenje istakavši da nije jasno zbog čega je prvostepeni sud u odnosu na postavljeni tužbeni zahtev snizio iznos naknade štete na po 250 000 rubalja (u dinarskoj protivvrednosti odgovaralo bi sumi od po 335 000 dinara), zašto je zaključio da su stepen i priroda moralnih patnji kod sve tri tužilje jednaki i da je upravo takav iznos dovoljan. Sud nije naznačio

²³ Načelna odluka plenuma VS RF, 2010/1, tačka 32.

²⁴ U ovom smislu i T.Boncharov, 571-572, takođe i A.Yagelnitskiy, 361-362.

koje su konkretne okolnosti uticale na visinu odmerene naknade nematerijalne štete i koja je od njih razlog da iznos naknade smanji u odnosu na postavljeni tužbeni zahtev. Pored toga, VS RF je ukazao da presuda nižeg suda suprotno čl. 329 Zakonika o parničnom postupku ne sadrži razloge zašto nisu uzeti u obzir žalbeni navodi u kojima su se tužilje pozivale na zahteve razumnosti, pravičnosti i proporcionalnosti naknade štete srazmerno posledicama povrede njihovih prava i stepenu odgovornosti pravnog lica.²⁵

Problemi koji se zapažaju u sudskoj praksi bili su povod da stručnjaci na okruglom stolu aprila 2019. godine predlože rešenja. Istaknuto je da postoji potreba ujednačavanja iznosa naknade štete (na primer, sada manju naknadu dobiju srodnici poginulog pešaka, nego srodnici putnika koji smrtno strada u javnom saobraćaju u metrou ili autobusu), da je neophodno uvesti mogućnost krivičnog kažnjavanja odgovornog lica koje izbegava da izvrši obavezu po osnovu sudske odluke o naknadi moralne štete, da bi trebalo po posebnim kriterijumima odmeravati naknade moralne štete zbog pogrešnog lečenja kako ne bi došlo do kolapsa državnog zdravstvenog sistema.²⁶ Ukazano je i na potrebu šireg tumačenja st. 2 čl. 151 GK RF kako bi se visinom naknade nematerijalne štete mogao poništiti lukrativni motiv štetnika ili odgovornog lica, slično kao prilikom naknade štete srodnicima poginulih u požaru u TC „Zimska trešnja“ (Kemerovo, 25. mart 2018. godine).²⁷ Kako se vidi, postoji zalaganje za primenu tzv. kaznene naknade štete kojom bi se postigla svrha specijalne prevencije.

5. Zaključak

U savremenom ruskom odštetnom pravu, ne samo u zakonskoj regulativi glave 59 drugog dela GK RF, nego i u sistemskom uređenju odnosa između odštetnog i prava iz zdravstveno-socijalnog osiguranja, jasno se mogu prepoznati tragovi „sovjetskog nasleđa“. Zato ne treba da čudi da se u slučajevima povrede prava na život redovnije koristi administrativni put obeštećenja, umesto da se

²⁵ Odluka Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Ruske Federacije br. 83-KG19-12 od 14. oktobra 2019. godine, 8. Dostupno na: http://vsrf.ru/stor_pdf.php?id=1830728, 22. 5. 2021.

²⁶ I. Razumova, Skol'ko stoit čelovečeskaja žizn'? Eksperty obsudili spravedlivuju summu kompensacii moral'nogo vreda. Sajt GARANT.RU, 24. april 2019. Dostupno na: <http://www.garant.ru/news/1270122/#ixzz6pMLGGcS1>

²⁷ U požaru koji je tek sutradan ugašen poginulo je 60 osoba (od čega 41 dete), a 79 je povređeno. U istrazi je utvrđeno da u Tržnom centru u periodu 2017–2018 nije vršena provera sistema protivpožarne zaštite, da sistem i alarmi za požar nisu radili. U javnosti se stekao utisak da su odgovorna lica štedela na bezbednosti ljudi, što je uticalo na visinu naknade štete: za svakog poginulog srodnicima je isplaćeno po 5 miliona rubalja (maksimalne naknade koje su isplaćene u vanrednim situacijama u istoriji Rusije). Pored toga, imaju naročitu podršku Crvenog krsta i ostvaruju subvencije iz sredstava regionalne uprave.

pokreće neizvesna i skupa parnica radi naknade štete. Često se i ad hoc reaguje na štetne posledice masovnih nesreća sa smrtnim ishodom, koje nisu retke u mnogoljudnoj zemlji poput Rusije.

Rusko građansko zakonodavstvo spada u red malobrojnih zakonodavstava u kojima se, slično nemačkom i našem pravu, predviđa prioritarno isplata naknade materijalne štete u obliku rente zbog gubitka izdržavanja za slučaj smrti davaoca izdržavanja. Međutim, neobična zakonska rešenja kojima se pravo na rentu priznaje širokom krugu lica, na osnovu elemenata izdržavanja i nesposobnosti za rad, i kriterijumi za odmeravanje naknade pokazuju da naknada štete ima ne samo kompenzacioni, nego i alimentacioni karakter. Zakonska pravila su, međutim, u toj meri precizna da, u pogledu utvrđivanja visine materijalne štete i odmeravanja naknade, ne ostavljaju prostora ni za kakva tumačenja.

Od 1991. godine garantovano je i pravo na naknadu nematerijalne štete, tj. moralne štete koja se ispoljava u pretrpljenim fizičkim ili duševnim (moralnim) patnjama zbog povrede prava ličnosti. Pretpostavlja se da oštećeni telesnom povredom u svakom slučaju trpi nematerijalnu štetu, ali srodnici lica čija je smrt izazvana deliktom radnjom moraju dokazati da su moralnu štetu pretrpeli. Vrhovni sud RF je, pozivajući se na Evropsku konvenciju i presude Evropskog suda za ljudska prava protiv Rusije, uticao na izmene prakse u kojoj se srođnicima poginulog, zbog prekida porodičnih veza, priznaje pravo na naknadu moralne štete. Navedeni primeri iz sudske prakse pokazuju da postoji veliko polje slobodne diskrecione ocene suda prilikom odmeravanja visine naknade štete, što može imati nepovoljnih posledica po pravnu sigurnost građana. U svakom slučaju, očigledno je da, u poređenju sa našim uslovima, postoji drugačiji kulturološki milje u kome se mehanizmi pravne zaštite putem odštetnog prava relativno retko koriste u praksi.

* * *

DAMAGES FOR VIOLATION OF THE RIGHT TO LIFE IN RUSSIAN TORT LAW

Summary

The paper was written in order to contribute to the knowledge and understanding of the specifics of modern Russian law in the field of compensation for damage to the right to life. Russian legislation is atypical, although it shows similarities with the rights of the German type. Changes in the social order have stimulated the dynamic development of the law of obligations and business and the emergence of new disciplines (intellectual property, insurance rights,

consumer rights). However, the rules on liability for damages and compensation are based on the Soviet concept from the 1964 Civil Code. Therefore, special solutions have been retained in the regulation of compensation in case of death of a person: a wide range of authorized persons on rent due to loss of support, alimony characteristics of rent, priority application of social legislation. Persons who have paid for the funeral may claim reimbursement of funeral expenses. The level of rights protection was improved in 1991, when the law recognized the right to monetary compensation for non-pecuniary (moral) damage due to violation of personal rights. The interpretation of the Supreme Court of the Russian Federation allows compensation to the injured parties, whose interests (family ties, close and emotional relations) have been violated by the illegal violation of the right to life of their relatives. In practice, it is easier to prove such a claim, but the courts subjectively assess the criteria for compensation. The specific mentality and social climate in Russia are the reasons why in practice the rules on compensation in case of death of a person are relatively rarely applied.

Key words: loss of earnings, material damage, non-material damage, compensation, rent (periodical payment), Russian law.